

ORGANİZE BİR KATLIAM

SOMA

Aziz ÇELİK

Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Türkiye tarihinin en büyük işçi katliamı olan Soma (13 Mayıs 2014), bireysel ve teknik değil, sosyal, siyasal ve iktisadi boyutları olan organize bir suçtur. İşin bütün bir süreç olarak örgütlenmesi, ocağın hizmet alım sözleşmesi ile Soma AŞ'ye devri ve sonrasında işverenin ocakta oluşturduğu çalışma düzeni katliamın asıl nedenidir. Bu nedenle Soma, Ermenek ve benzeri katliamlara sadece teknisist gözle bakmak (önemli olmakla birlikte) gerçek failleri anlamada yetersiz kalacaktır. Soma'da ve Ermenek'te daha ucuz işçilik ve daha yüksek kâr için yapılan bir iş organizasyonu sonucu ortaya çıkan bir katliam söz konusudur. Bu örgütlü katliamdan devlet ve şirket (sermaye) birlikte sorumludur. Kamu maden işletmelerini rödo-vans (kiralama) ile hizmet alımı (alt işveren, taşeron) vb yöntemlerle özelleştiren, güvencesiz çalışma biçimlerini yaygınlaştıran ve esnekliği çalışma hayatında kural haline getirmeye çalışan politikalar bu katliamların asıl nedenidir.

Kârlı ve kanlı bir sektör olarak madencilik

Madencilik kârlı bir sektör olarak son yıllarda giderek artan bir biçimde sermayenin iştahını kabartmaktadır. Öte yandan gerek devletin giderek artırdığı bedava kömür dağıtımını gerekse termik santrallerin önemini artıran enerji politikası nedeniyle kömür madenciliği “yıldızı parlayan” sektör haline gelmektedir. Devletin kömürün neredeyse tek müşterisi olması ve alım ve/veya fiyat garantisi vermesi nedeniyle kömür işletmeciliği cazip bir sektör haline gelmiştir.

Tablo-1'de görüldüğü üzere madencilik sektörünün kârlılık oranları diğer tüm sektörlerin ortalamasından oldukça yüksektir ve bu durum istikrarlı bir seyir izlemektedir. Tüm sektörlerde brüt satış kârlılığı %12-13 iken bu oran madencilikte %30-37 arasında bir seyir izlemektedir. Aynı durum net kârlılık açısından söz konusudur. Diğer tüm sektörlerde net kârın net satışlara oranı %1-3 arasında değişirken, bu oran madencilikte

Tablo-1: Madencilikte kârlılık oranları

	2010		2011		2012		2013	
	Tüm sektörler	Maden	Tüm sektörler	Maden	Tüm sektörler	Maden	Tüm sektörler	Maden
Brüt Satış Kârı / Net Satışlar Oranı	0,13	0,30	0,13	0,37	0,12	0,35	0,13	0,31
Faaliyet Kârı / Net Satışlar Oranı	0,04	0,14	0,04	0,20	0,03	0,19	0,04	0,15
Faiz Giderleri / Net Satışlar Oranı	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Faiz Giderleri / Faiz ve Vergiden Önceki Kâr	0,27	0,08	0,53	0,08	0,30	0,06	0,47	0,17
Net Kâr / Aktif Toplamı	0,03	0,09	0,01	0,12	0,03	0,12	0,02	0,04
Net Kâr / Net Satışlar Oranı	0,03	0,17	0,01	0,20	0,03	0,21	0,02	0,07
Net Kâr / Öz Kaynak Oranı	0,08	0,14	0,03	0,21	0,08	0,21	0,05	0,08
Vergi Öncesi Kâr / Öz Kaynak Oranı	0,10	0,17	0,05	0,25	0,10	0,25	0,07	0,12

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Girişimci Bilgi Sistemi (1)

%7-%20 arasında seyretmektedir. Tablo 1’de görüleceği gibi tüm kârlılık oranları açısından madencilik sektörü açık ara öndedir. Madencilik sektörünün yüksek kârlılığını 500 büyük şirket açısından da izlemek mümkündür. Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu araştırmasına göre, 2010 yılının en kârlı sektörleri madencilik ve elektrik olmuştur (2). İSO'nun 500 büyük şirket 2012 sonuçlarına göre de madencilik şirketlerinin brüt kârlılığı oldukça yüksek seyretmiştir. 500 büyük şirket içinde yer alan özel madencilik şirketlerinin brüt kârlılığı %38 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde 500 büyük şirketin genel brüt kârlılığının %8 civarında olduğu dikkate alınır ise madenciliğin nasıl kârlı ve iştah kabartan bir sektör olduğu görülecektir (3).

Öte yandan gerek termik santraller ve gerekse bedava dağıtılan kömür nedeniyle kömürün en büyük müşterisi devlettir. Devlet kömür üretimi alanından çekilmekte ancak kömürü satın almaktadır. Özellikle devletin bedava dağıttığı kömürün son yıllarda kayda değer bir artış gösterdiği görülmektedir.

Devlet 2 milyona yakın aileye Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü aracılığıyla her yıl bedava kömür dağıtmaktadır. Bedeli hazine tarafından karşılanan dağıtılan kömür tutarı TKİ'nin toplam satışının %30'una karşılık gelmektedir (4). Hükümetin bedava dağıttığı kömürün dolaylı maliyeti özel kömür şirketlerinde çalışan işçilere yüklenmektedir.

Tablo-2: Devletin bedava dağıttığı kömür

Yıllar	Yararlanan Aile	Dağıtılan Kömür (Bin Ton)	Dağıtılan Kömür (Milyon TL)
2003	1085511	663	89
2004	1490301	1057	164
2005	1490301	1319	229
2006	1754509	1262	241
2007	1859687	1472	317
2008	2057146	1628	433
2009	2227066	1936	558
2010	2076112	1522	432
2011	2028259	2207	654
2012	2018845	2159	745
2013	2068591	2046	731
	Ortalama 1866065	Toplam 17260	Toplam 4595

Kaynak: TKİ 2013 raporu, s. 53 (4)

İşveren tüzel kişilik olarak sorumludur

İşveren tüzel kişilik olarak, şirket olarak katliamdan sorumludur. Bu sorumluluk alt düzey teknisyen ve mühendislere, İş Yasasında tanımlanan işveren vekillerine yıkılamaz. İş organizasyonundan, şirket politikalarından, yatırımlarından, işçi sağlığı ve iş güvenliği harcamalarından şirket tüzel kişilik olarak sorumludur. Soma'da “dayıbaşı” sistemi olarak adlandırılan taşeron sistemi, prime dayalı üretim cinayete davetiye çıkarmaktadır. Prim sistemlerinin tümü işçinin sağlık ve güvenliğini tehlikeye atar. İşçi ana ücret yetersiz olduğu için üretimi artırarak prim almaya çalışır. Madencilikte prim, parça başı üretim sisteminin uygulanması ise daha da vahimdir. Öte yandan işçilere yeterli eğitim verilmemesi, mevzuatın öngördüğü işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınmamış olması şirket yönetimin sorumluluğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma mevzuatı açıktır. İşverenin işçiye yönelik en önemli borcu işçiyi koruma borcudur. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'nın 4 ve 5. Maddelerine göre, işveren her türlü tedbiri, son teknolojiyi kullanarak ve riskleri öngörerek almak zorundadır. Ölmemesi gereken işçiler ölmüşse, olmaması gereken kaza olmuşsa, yangından kaçması gereken işçiler kaçmamışsa işveren bütün bu sonuçları öngörmediği, önlem almadığı veya özensiz davrandığı için suçludur. Bu noktada Soma ve Ermenek katliamlarının mevzuat eksikliğinden kaynaklandığı söylemek mümkün değildir.

Soma katliamı bireysel olarak işlenmiş sadece teknik tedbirsizliklere dayalı ve mevzuat yetersizliği sonucu ortaya çıkan bir suç değil, işçilerin hayatını korumakla yükümlü devletin ve işçilerin hayatını korumakla yükümlü işverenin işbirliği halinde ve organize bir biçimde işledikleri sosyal, siyasal ve iktisadi arka planı olan bir cinayettir.

Madenciliğin fitratında artık ölüm yok

Soma katliamının ardından tekrar “fitrat” tartışmaları gündeme geldi. Cinayetin gerçek nedenlerini perdelemek için “eski hikâye” yeniden dolaşıma sokuldu: Tevekkül ve fitrat. Soma katliamının ardından Başbakan Erdoğan Soma'ya yaptığı ziyaret sırasında “Bunlar olağan şeylerdir. Literatürde iş kazası denilen bir olay vardır. Bunun yapılarında fitratında bunlar var. Hiç kaza olmayacak diye bir şey yok” dedi Başbakan bu iddiasını kanıt-

lamak için Viktorya Dönemi İngiltere'sine kadar giderek çeşitli örnekler verdi: "1862 bu madende göçük 204 kişi ölmüş. 1866 361 kişi ölmüş İngiltere. İngiltere'de 1894 patlama 290." (5)

1860'ların İngiltere'si ile 2014'ün Türkiye'sini karşılaştırma absürtlüğünü bir kenara bıraktığımızda ölümüm artık madencilğin fitratında olmadığı açıkça görebiliyoruz. ILO verilerine göre Türkiye büyük ölçekli maden üretimi yapan ülkeler içinde işçi başına ölüm oranının en yüksek olduğu ülkelerin başında gelmektedir. 2000-2012 yıllarını kapsayan ortalama verilere göre, Türkiye'de 100 bin maden işçisi başına yıllık ölüm sayısı 73'tür. Bu sayı İngiltere ve Norveç'in 15 katı, Almanya ve Avustralya'nın 9 katı, Polonya ve İtalya'nın yaklaşık 6 katıdır. Türkiye'nin en yakın olduğu ABD'nin ise 3,5 katıdır. 2000-2012 arasında Türkiye'de maden kazaları sonucu ölen işçi sayısı 1024 iken İngiltere'de 14 yılda sadece 62 maden işçisi ölmüştür. İngiltere'de, 2009'da 5 madenci, 2010'da sadece 3 madenci, 2011'de ise 10 madenci iş kazası sonucu yaşamını yitirmiştir. (6)

Bir başka karşılaştırmayı kamu ve özel sektör açısından yapmak gerekir. Kamu ve özel sektör maden işletmelerinde yaşanan ölümler karşılaştırıldığında da çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Zonguldak havzasını kapsayan 2000-2012 yıllarını kapsayan bir araştırmaya göre özel ve kaçak ocaklarda 100 bin ton kömür üretimi başına düşen

ölümlü iş kazası oranı kamuda 100 bin ton üretime 0,24 ölüm karşılık gelirken özel ve kaçak ocaklarda bu oran 2,83'e ulaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle özel sektörde kamunun 12 katı daha fazla ölüm yaşanmaktadır. (7).

Soma katliamı özelleştirme ve taşeronlaşmanın dolaysız sonucudur

Ruhsat hakkı Türkiye Kömür İşletmeleri, TKİ'ye ait olan Soma katliamının yaşandığı Eynez kömür ocağında TKİ ile Soma Kömür İşletmeleri AŞ arasında yapılan hizmet alım sözleşmesi hileli (muvazaalı) ve kanunsuzdur. Soma AŞ'nin işçileri sözleşmenin başından beri TKİ'nin işçisidir ve TKİ gerçek işveren olarak hem cezai hem de hukuki anlamda sorumludur. Sayıştay'ın Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyitleri İşletmesi Müessesesi 2012 başlıklı raporu (8) ve TKİ'nin yıllık raporları bu gerçeği gözler önüne sermektedir (9).

Bu hizmet alım sözleşmesi hem Kamu İhale Kanunu'na hem de İş Kanunu'na aykırıdır ve fiili iş ilişkisiyle de örtüşmemektedir. TKİ, Kamu İhale Kanunu'nun 4. Maddesinde sayılan hizmet işleri arasında olmamasına rağmen, kömür çıkarma işini hizmet alımı yoluyla yaptırmaktadır. Yapılan bu iş başlı başına yasaya aykırı ve hileli (muvazaa) bir işlemdir. TKİ sadece Kamu İhale Yasasını çiğnemiş, İş Yasasının 2. Maddesini de açıkça çiğneyerek muvazaalı (hileli) bir alt işveren (taşeron) ilişkisi kurmuştur. TKİ asıl işin tamamını yasadaki öngörülen koşullar olmaksızın, kendisini ihale sözleşmesiyle perdeleyerek alt işverene devretmiş, bu yolla işçiyi koruyucu mevzuatın arkasına dolanıp ucuz kömür üretmiştir. Yargıtay çeşitli kararlarında kanuna aykırı bir şekilde yapılan bu tür hizmet alım sözleşmelerinin muvazaalı (hileli) olduğuna hükmetmiştir. Böylesine muvazaalı bir ilişkide İş Yasası'nın 2. Maddesi gereği alt işverenin işçileri (Soma AŞ işçileri) başından beri TKİ'nin işçisidirler. TKİ de bu işçilerin hukuken işverenidir. Nitekim bu durum bilirkişi raporu ile de saptanmıştır. 5 Eylül 2014 tarihli bilirkişi raporunda şu ifadeler yer almaktadır: "Asli görevi kömür işletmeciliği olan, gerekli bilgi birikimi ve teknik personel desteğine sahip Türkiye Kömür İşletmeleri'nin, asıl işi olan yeraltı kömür üretimini, hizmet alım sözleşmesi ile iş güvenliğini göz ardı ederek, maliyet kaygısıyla alt

Tablo-3: Kamu ve özelde ölüm oranları

Yıl	Özel ve kaçak ocaklar		Türkiye Taş Kömürü İşletmesi	
	Üretim	Ölüm	Üretim	Ölüm
2000	141.456	10	3.196.463	11
2001	140.479	15	3.492.105	5
2002	68.183	8	3.244.444	9
2003	44.361	18	2.954.334	8
2004	38.750	17	2.805.654	5
2005	336.925	8	2.621.263	10
2006	783.945	7	2.297.173	3
2007	816.230	16	2.423.719	5
2008	930.570	20	2.335.457	7
2009	883.186	13	2.883.243	7
2010	882.813	43	2.727.414	6
2011	1.026.732	10	2.607.182	4
2012	793.946	10	2.441.270	6
Toplam	6.887.576	195	36.029.721	86
Oran	100.000	2,83	100.000	0,24

Kaynak: Genel Maden İş Sendikası (7)

işverene devretmesi nedeniyle; a) TKİ Yönetim Kurulu Başkanı; b) TKİ İşletme Dairesi Başkanı, asli kusurludur” (10).

TKİ katliamının meydana geldiği kömür ocakları dahil çok sayıda kömür ocağını rödovans (kiralama) ve hizmet alımı yöntemleriyle özel sektöre devrederek çalışma koşullarının ve iş güvenliğinin kötüleşmesinde birinci derecede rol oynamıştır. TKİ yeraltı maden işletmeciliğinin neredeyse tamamını rödovans ve hizmet alımı yoluyla özel sektöre devretmiştir. 2013 yılı verilerine göre satılabilir 7,1 milyon ton kömürün 4,7 milyon tonu rödovans karşılığı ve 2,2 milyon tonu ise hizmet alımı yoluyla üretilmiştir. Rödovansın payı %66'ya, hizmet alımının payı %31'e ulaşmıştır. TKİ'nin kendi imkânları ile çıkardığı yeraltı kömürü sadece %2-3 civarındadır (4). TKİ neredeyse kömür üretiminden tümüyle çekilmiştir.

TKİ'nin işçi sayısı, satışları ve kârlılığın ilişkin rakamlar gerçeği bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. 1990'da 27 bin 800 işçinin çalıştığı TKİ'de 2013 itibarıyla sadece 5159 personel çalışmaktadır. Buna karşılık hizmet alımı yoluyla çalışan personel sayısı 2000 yılında 5000 iken 2013 yılında 17 bin 234'e yükselmiştir (Tablo 4). TKİ kendi bünyesinde çalışan işçi sayısını hızlı bir biçimde düşürmüştür. Buna karşılık TKİ'nin kömür üretiminde bir düşüş söz konusu değildir. TKİ'nin satılabilir kömür üretimi son yirmi yıl boyunca yıllık 30-35 milyon ton civarında seyretmektedir.

Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Nasıl oluyor da işçi sayısı 5-6 kat azalırken üretim aynı seviyede kalabilmektedir. Bunun yanıtı kömür üretimin özel sektör aracılığıyla (rödovans ve hizmet alımı) yaptırılmasıdır. TKİ kömür çıkarmamış, çıkarttırmıştır. Nitekim bu özelleştirme ve taşeronlaştırma süreci sonucunda TKİ'nin kârlılığında patlama yaşanmıştır. 1990 yılında 200 milyon zarar açıklayan TKİ 2012'de 860 milyon kar etmiştir (4). Kömür çıkarma ihalelerini alan şirketlerin de hallerinden memnun oldukları açık.

Cinayet seyircisi olarak devlet

Devletin sorumluluğu sadece makro politikalarla sınırlı değildir. Devletin bir diğer sorumluluğu çalışma hayatının denetimi konusunda ortaya çıkmaktadır. Madenlerin denetimi konusunda iki bakanlık sorumludur: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Çalışma hayatının denetiminden devlet sorumludur, kamu bu görevden kaçınamaz ve bunu devredemez. Devlet, bütün yurttaşlar gibi işçilerin de can güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. İşçiler çalışma hukuku açısından özel olarak korunması gereken kesimdir. Ancak çalışma hayatının denetimi konusunda tam bir sefalet yaşanmaktadır. Öncelikle 1,5 milyondan fazla işyerinin (11) denetimi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde 585 yetkili iş müfettişi olmak üzere yardımcılarıyla birlikte 1034 iş müfettişi görev yapmaktadır (12). Çalışma hayatının etkin denetimi bu kadar sınırlı müfettişle mümkün değildir. 260 bin polisin olduğu bir ülkede bir kaç yüz iş müfettişinin varlığı devletin önceliği ve niteliği konusunda bir fikir vermektedir. Öte yandan denetim konusunda işverenlere getirilen yükümlülükler işlevsiz kalmaktadır. İşverenlerin çalıştırdıkları işyeri hekimleri, iş güvenliği mühendisleri ve uzmanları, işletmenin ücretli çalışanıdır. İşverene bağımlı, iş güvencesi olmayan bu çalışanların etkin bir denetim yapması ve bunu raporlaştırması imkânsızdır.

Devletin denetime ilişkin zafiyet ve aymazlığı Soma katliamında son derece nettir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı söz konusu madenin son 2 yılda 16 kez denetlendiğini açıkladı (13). 16 denetime rağmen yaşanan facia nasıl izah edilecek? Madenlerin denetimi konusunda gündeme getiril-

Tablo-4: TKİ istihdam durumu

Yıl	TKİ	Hizmet alımı	Toplam
2000	17408	5000	22408
2001	16362	6500	22862
2002	14645	7000	21645
2003	12986	6500	19486
2004	12643	9000	21643
2005	11974	13000	24974
2006	11233	16000	27233
2007	10557	17000	27557
2008	9068	18000	27068
2009	8226	17500	26332
2010	8226	21000	29226
2011	7963	22000	29963
2012	6539	17200	23739
2013	5259	17234	22393

Kaynak: TKİ 2013 raporu (4)

mesi gereken bir diğer nokta ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın rolüdür. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yanında Enerji Bakanlığı da madenlerin denetimi konusunda kritik bir role sahip. Bu rol daimi teknik nezaretçi kavramında odaklanmaktadır. Daimi teknik nezaretçi uygulaması ve bu konuda bakanlığın ihmal ve ihlalleri katliamda ciddi bir faktör olarak ele alınmalıdır. 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 31. Maddesine göre yeraltı maden üretimi yapan işletmeler en az bir maden mühendisini teknik nezaretçi olarak istihdam etmek zorundadır. Üretim bu mühendisnin nezareti altında yapılmak zorundadır. Teknik nezaretçi maden üretiminin denetimi açısından yaşamsal öneme sahiptir. Nezaretçi 15 günde en az bir defa madeni denetlemekle yükümlüdür. Nezaretçi tespitlerini ve önerilerini teknik nezaretçi defterine not etmek zorundadır. Teknik nezaretçinin en önemli yetkisi ise işi tek başına durdurabilmesidir.

Böylesi kritik bir role sahip nezaretçinin bağımsızlığı ve iş güvencesi çok önemlidir. Kaderi işverenin iki dudağı arasında olan bir teknik nezaretçinin etkin bir denetim yapabilmesi mümkün değildir. Mevzuata göre teknik nezaretçinin ruhsat sahi-

bi tarafından atanmasını öngörmektedir. Bu son derece önemli çünkü Soma katliamının yaşandığı madenin ruhsat sahibi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve ona bağlı Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'dur. Bu nedenle nezaretçinin ilgili idare tarafından atanması gerekir. Ancak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yönetmeliğin bu hükmünü ihlal ederek ruhsat sahibi olduğu ancak katliamın yaşandığı teknik nezaretçi görevlendirmedir. Bakanlık mevzuatın kendisine verdiği teknik nezaretçi görevlendirme yükümlülüğünü de özelleştirdi.

Özel sektör kendi teknik nezaretçisini kendisi görevlendirmektedir. Özel sektörün kendi çalışanı olan teknik nezaretçinin bağımsız ve etkin bir denetim yapması mümkün değildir. Bakanlıkça görevlendirilen bir teknik nezaretçi söz konusu olsaydı, çok daha etkin ve bağımsız bir denetim söz konusu olacaktı. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı mevzuatın gereği olan teknik nezaretçi görevlendirmesini yapmayarak görev ihmalini yapmış ve mevzuatı çiğnemiştir.

Soma katliamı ve suskun sendikalar

Soma katliamında asıl failler devlet ve şirket iken, bu katliamın önlenmesi için sendikaların da

üzerine düşeni yapmadığı tartışma götürmez. Madende örgütlü sendikanın, sendika şubesinin ve işyeri sendika temsilcilerinin maden ocağında yaşanan sorunları bilmemesi (veya görmezden gelmesi) ve bunlara itiraz etmemesi ve kamuoyunun gündemine taşımaması kabul edilemez. Soma katliamı öncesinde ciddi bir sendikal zaaf yaşandığı ve bölgede işveren güdümlü sendikacılığın baskın olduğu ve katliamda güdümlü sendikacılığın da rolü olduğu unutulmamalıdır. Soma öncesinde olduğu kadar Soma sonrasında da sendikal hareket mücadeleciler bir hat izleyememiştir.

Soma gibi katliamların önlenmesinde ve sorumluların cezalandırılmasında toplumsal tepkinin ve duyarlılığın yaşamsal önemi olduğu açıktır. Bu tip katliamların yaşandığı pek çok ülkede yoğun protesto eylemleri ve grevler gündeme geldi. Türkiye’de de tarihinin en büyük işçi katliamına, önemine uygun bir tepki verilmeli ve Türkiye tarihinin büyük işçi eylemlerinden biri ortaya konmalıdır.

Ancak başta Türk-İş olmak üzere sendikal hareketin Soma katliamına uygun bir tepki verememiştir. Türk-İş katliam sonrasında bir hafta süreyle üç dakika işe geç başlama gibi gayri ciddi bir karar almış, ancak gelen tepkiler üzerine bunu 15 Mayıs 2014 tarihinde bir gün iş bırakmaya dönüştürmüştür. Aynı gün DİSK ve KESK de iş bırakma kararı almıştır.

Bir günlük genel grev güçlü bir tepki olarak değerlendirilebilir. Ancak 15 Mayıs 2014 günü genel grev yapıldığını söylemek mümkün değildir. Az sayıda sendika genel grev kararına uyarken, Türk-İş üyesi sendikaların çok büyük bölümü bu karara uymamış veya sembolik eylemler yapmıştır. Sadece bir kaç sektörde (metal, maden, petrokimya, deri, cam ve sağlık gibi) sınırlı bir iş bırakma yaşanmıştır. KESK üyeleri iş bırakırken Memur-Sen ve Kamu-Sen iş bırakmadığı için kamu hizmetinde de önemli bir aksama yaşanmıştır. Kısaca, işçiler yüzlerce sınıf kardeşleri bir katliamda ölürken bir gün iş bırakıp hayatı durduramamıştır. Bunun sorumluluğu başta Türk-İş olmak üzere sendikaların omuzlarındadır.

Soma’da 301 işçi öldüyse ve başka yerlerde her gün işçiler iş cinayetleri sonucu ölmeye devam ediyorsa, bunda devletin ve sermayenin sorumluluğu kadar, demokratik, mücadeleciler ve sınıf eksenli bir

sendikacılık yerine, “efendi” ve güdümlü sendikacılığı yeğleyenlerin payı da azımsanacak gibi değildir.

Soma yeni liberal kapitalizmin ve onun çalışma rejiminin dolaysız bir sonucudur. Özelleştirme, piyasalaştırma, taşeron (alt işveren) uygulamalarının temel taşlarını oluşturduğu neoliberal çalışma rejimi işçilerin sadece çalışma koşullarını ve maddi hakları değil yaşamlarını da tehdit ediyor. Bu nedenle Soma katliamı neoliberalizmin aynasıdır.

Son söz: Madencilikğin değil neoliberalizmin, özelleştirmenin güvencesiz ve esnek çalıştırmanın fitratında ölüm var. Soma ve Ermenek katliamları madencilikte rödovans, hizmet alımı ve benzeri yollarla yapılan özelleştirmeye son verilmesi ve maden işletmeciliğinin kamu tarafından yapılması gerektiğini ortaya koydu. Soma ve Ermenek’in en önemli dersi budur.

Kaynaklar

1. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Girişimci Bilgi Sistemi <http://gbs.sanayi.gov.tr> (Erişim 5 Kasım 2014).
2. Dünya gazetesi: “Maden sektörü yüksek kârı buldu” <http://www.dunya.com/maden-sektoru-yuksek-kari-buldu-130786h.htm>.
3. Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu/> (Erişim Kasım 2014).
4. TKİ 2013 Faaliyet Raporu, www.tki.org.tr
5. <http://t24.com.tr/haber/basbakan-somada-olu-sayisi-232,258370> (Erişim 8 Kasım 2014).
6. ILO İstatistik Veritabanı (31 Mayıs 2014).
7. Genel Maden-İş Sendikası, Ölümlü İş Kazası Verileri www.genelmadenis.org.tr/Sayfalar.asp?ID=49 (4 Kasım 2014).
8. Sayıştay Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyitleri İşletmesi Müessesesi 2012 Raporu.
9. TKİ’nin yıllık faaliyet raporları www.tki.gov.tr
10. Soma Bilirkişi Raporu 5 Eylül 2014, <http://t24.com.tr/haber/soma-katliamina-iliskin-ihmal-raporunda-yok-yok-sorumlu-cok,271315> (12 Ekim 2014).
11. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Hayatı İstatistikleri, 2012.
12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik’in yazılı soru önergesine verdiği cevap. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-22775sgc.pdf> (9 Kasım 2014).
13. Milliyet, 17 Mayıs 2014, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-celik-maden-16-kez-denetlendi-manisa-yerelhaber-202761/> ●

MADENCİLİKTE TAŞERON VE GÜVENCESİZ ÜRETİM: İŞÇİ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI

Tevfik GÜNEŞ
DİSK İSG ve Eğitim Dairesi Müdürü

Sermaye açısından işçi sağlığı ve güvenliğinin ekonomi-politiği, rekabet ve birikime engel olmasıdır. Ama aynı zamanda, kendisinin, rekabet ve birikimin sağlanabileceği piyasa ilişkileri içinde yer almasıdır.

Bu yaklaşımı en açık 2012 yılında çıkarılan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasasında görürüz. 6331 sayılı Yasa incelendiğinde; Yasa şekli bir bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığını bize göstermektedir. Hizmet alımı, Yasanın temel ruhudur.

Ülkemizde işçi sağlığı ve güvenliği sistemi çökmüş durumdadır ve 6331 sayılı Yasa bu çökmüş sistem üzerinden çıkarılmıştır. Başta madencilik ve inşaat sektörü olmak üzere son yıllarda yaşanan iş cinayetleri bu çökmüşlüğü en trajik ve kabul edilemez yüzünü bize göstermektedir.

13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da meydana gelen maden faciası, yüzyılın katliamı olarak kayıtlara geçerken; aynı zamanda ülkemizde sermaye birikim rejiminin acımasız yüzünü de bizlere göstermiş oldu. Taşeronlaşma ve güvencesiz çalışma ilişkileri devlet ve sermaye işbirliğiyle temel birikim politikası olmuştur. İşverenlerin küresel kapitalist sistemde rekabet edebilmeleri ve birikim sağlayabilmeleri açısından ucuz işgücü ve düşük işletme maliyetleri temel önemdedir.

2003 yılında Karaman Ermenek'te kömür ocağında grizu patlaması sonucu ölen 10 işçiyle başlayan süreç, 11 yılda özel sektör ve taşeron üretime teslim edilmiş kamu madenciliğindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarının ne düzeyde olduğunu bize ibretle göstermektedir.

Özel sektör madenciliğinde ve kamuda rödo-vans ve taşeronlaştırmanın sonuçlarının en acımasız örneklerini bu yıllarda görmek hiç şaşırtıcı olmamaktadır. Bunlar açısından mesleki eğitim ve

birikim önemli olmadığı gibi, işçi sağlığı ve güvenliği uygulamaları da tamamen maliyet kalemi olarak görülmektedir. Maksimum kârı elde etmek için en hızlı en acımasız üretim süreçlerini yaşama geçirme konusunda hiç tereddüt etmemektedirler.

Taşeron ve güvencesiz çalışma işçi sağlığı ve güvenliğini reddeder

İş Teftiş Kurulu Başkanlığı'nca 2004 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında maden proje teftişi gerçekleştirilmiş ve 2005 yılında bir rapor¹ halinde yayınlanmıştır.

Proje kapsamında 772 maden işyerinde denetlemeler yapılmıştır. Bu işyerlerinden 157'si yeraltı, 93'ü yerüstü olmak üzere toplam 250'si kömür işletmesidir.

Teftişi yapılan işyerlerinde tespit edilen noksanlıklar;

"1. Organizasyon, Gözetim ve Genel Çalışma Şartları

2. Mekanik ve Elektrikli Ekipman ve Tesisler
3. Tahkimat
4. Havalandırma
5. Yangın ve Patlama
6. Ulaşım Yolları
7. Kurtarma ve Tahliye
8. Nakliyat
9. Sosyal Tesisler

Proje kapsamında yapılan denetimlerde genel olarak, işverenler tarafından iş sağlığı ve güvenliğine gereken önemin verilmediği, çalışanların ise eğitim düzeyinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Yeraltı işletmeleri

Uygun ve yeterli tahkimat yapılmamaktadır. Özellikle üretim bacalarında ve kılavuz arınlarında

bir haveden fazla açıklık bırakılmaktadır. Bu sebeplerle arın patlaması, göçük, tavan ve yanlardan malzeme düşmeleri meydana gelmektedir. Uygun ve yeterli havalandırma sisteminin bulunmamasına bağlı olarak baca ve kılavuz arınlarındaki metan geliri deşarj edilememektedir. Bu sebeple metan yanması ve grizu patlamaları meydana gelmektedir.

Nefeslik ve kaçamak yolu olarak kullanılmak üzere yer üstü bağlantılı ikinci bir yol bulunmamaktadır. Bu sebeple kaza durumunda işçiler ocaktan acil ve güvenli bir şekilde tahliye edilememektedir. Ayrıca bu durum ocak havalandırmasını da olumsuz etkilemektedir.

Tehlikeli gazlar için erken uyarı sistemi bulunmamaktadır. Bu sebeple, tehlikeli gazların sürekli takibi yapılamamakta, gerekli tedbirler zamanında alınamamakta ve tehlikeli durumlarda ocağın acil tahliyesi sağlanamamaktadır.

İlkyardım ve tahlisiye istasyonlarının kurulmaması, mevcutların ise uygun nitelikte olmaması nedeniyle kaza sonucu kurtarma ve ilkyardım işlemleri zamanında yapılamamaktadır.

Ocakta uygun vasıfta gaz ölçüm cihazının bulunmaması, her vardiyada muntazam aralıklarla gaz ölçümlerinin yapılmaması, ferdi maskelerin bulunmaması ve/veya kullanılmaması, çalışanların CH4 (metan), CO (karbonmonoksit), CO2 (karbondioksit) ve diğer tehlikeli ve zararlı gazlardan etkilenmesine neden olmaktadır.

Patlayıcı maddelerin ocaklarda kullanılabilecek özellikte olmaması, yetkisiz ve ehliyetsiz kişilerce ateşlenmesi, ateşlemelerde gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmaması nedenleriyle ciddi kayıplarla sonuçlanan kazalara sebep olmaktadır.

Yangın ve patlamadan sağ olarak kurtulanlar, yeterli eğitim ve tatbikatların yapılmaması nedeniyle oluşan panik sonucu CO maskelerini kullanamamakta, güvenli çıkış yollarını bulamamakta ve bu durum ölümleri artırmaktadır.

Çalışanların ocak içi eğitimi yollarda malzeme taşıyan vagonlara binmeleri, vagon kaçmalarına karşı tedbirlerin alınmaması, yollardaki aralıkların yeterli olmaması, nakliyatla ilgili ölümlü ve uzuv kayıplı iş kazalarını meydana getirmektedir.

Yerüstü İşletmeleri

Kademe oluşturulmaması, kademe yüksekliklerinin bom seviyesinin ve derin lağım deliklerinin çok üstünde oluşturulması, kademelere uygun şev verilmemesi, aynalarda gerekli hallerde kavlak ve çatlak kontrolü yapılmaması sebepleriyle kitle ve blok kayma veya düşmesi sonucu iş kazaları meydana gelmektedir.

Sonuç: Proje kapsamında gerçekleştirilen teftişlerin değerlendirilmesi sonucunda maden işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunun önemini koruduğu anlaşılmaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıkları risklerinin önlenmesi ve çalışanların korunması amacıyla işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

İşyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması ve geliştirilmesi, öncelikle iş sağlığı ve güvenliği konusunda tüm ilgililerde kültürel bir değişikliği zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla taraflar arasında işbirliğinin gerçekleşmesi, işverenlere, işveren vekillerine işçilere ve temsilcilerine, teknik elemanlara, sağlık personeline ve diğer tüm ilgililere yeterli ve sürekli eğitimin sağlanması gerekmektedir.

Diğer taraftan maden işyerlerinde proje denetimlerine kapsamının genişletilerek devam edilmesi gerek maden işyerlerinin iş sağlığı ve güvenliği yönünden izlenmesi gerekse sözü edilen işbirliği ve eğitim çalışmalarının desteklenmesi açısından uygun olacaktır." (1)

Aradan altı yıl geçtikten sonra devam eden maden kazalarının nedenlerini araştırmak üzere Devlet Denetleme Kurumu bir çalışma yapmış ve bunun sonuçları da 2011 yılında kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu raporun² içeriğini kısaca aktarmak gerekirse;

5. Bölümde ayrıntılı biçimde incelenen kazaların nedenine ilişkin benzerlikler incelenmiş ve 2005 yılı İş Teftiş Kurulu Raporunu daha detaylı hale getirmiş ve şu tespitler yapılmıştır:

- Risk değerlendirmesi yapılmaması,
- Taşeronluk/alt işverenlik uygulaması,
- Üretim zorlaması,
- Geçmiş kazalardan ders alınmaması,
- Grizu riskine karşı önlemlerin yetersiz olması,

Ülkemizde işçi sağlığı ve güvenliği sistemi çökmüş durumdadır ve 6331 Sayılı Yasa bu çökmüş sistem üzerinden çıkarılmıştır. Başta madencilik ve inşaat sektörü olmak üzere son yıllarda yaşanan iş cinayetleri bu çökmüşlüğün en trajik ve kabul edilemez yüzünü bize göstermektedir.

- Kontrol ve degaj sondajlarının yeterince yapılmaması,
- Delme-patlatma işlemindeki düzensizlikler,
- Çalışanlarda CO maskesi bulunmaması,
- Gaz izleme ve ikaz sistemlerinin yetersizliği,
- Havalandırma yetersizliği,
- Grizu emniyetli elektrikli cihaz ve ekipmanlar ile ilgili sorunlar,
- Nefeslik-kaçamak yolu ile ilgili yetersizlikler,
- Tahkimat ile ilgili eksiklikler,
- Tahlisiye hizmetleri ile ilgili sorunlar,
- Maden işletmelerinde gözetim (iç denetim) hizmetlerinin yetersizliği,
- Teknik nezaretçilik vb. işletme içi denetim uygulamaları ile ilgili sorunlar,
- Kamu birimleri denetimlerinin etkinsizliği,
- Mesleki eğitim ve iş güvenliği kültürü noksanlıkları." (2)

Görüldüğü üzere, 2005 yılından 2011 yılına kadar giden süreçte madenlerde işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerine ilişkin hiç bir şeyin değişmediği, aksine ölümlü iş kazalarının giderek yükseldiği ve kaza nedenlerinin ortadan kaldırılmasına dönük bir çabanın yaşanmadığını kuvvetle vurgulamak gerekiyor.

2011 DDK Raporunun "Öneriler" bölümünde kapsamlı tedbirlerin alınması ve bir sistem yaratılması istenirken, Soma faciasına kadar geçen süreçte de olumlu anlamda yaratılan hiç bir uygulama yoktur. Aksine zayıf denetim ve yaptırımlara uğrayan ve kapatılan maden ocakların da bile ocağı kaçak çalıştırma cüreti ve cesareti görülebilmektedir.

Soma Maden faciasından sonra TMMOB Soma Raporunu 2014 yılı Eylül ayında yayınlamıştır (3). Bu rapordaki kaza nedenlerine bakıldığında yukardaki iki rapordaki bulgularla örtüştüğünü görürüz.

Fakat kamuya dönüp baktığımızda yapılan tartışmalarda, ya fitrata, ya işçinin güvensiz davranışlarına ya da güvenlik kültürünün olmayışına vurgu yapılarak temel sorunlar örtbas edilmeye çalışılmaktadır. Oysaki bu raporlara bakıldığında işçilerin mesleki ve İSG eğitimlerinin yetersizliği tek bir kalemde geçmektedir. Güvenlik kültürünün bir sistem içinde ele alınması vurgulanmakta, işçinin mesleki ve İSG eğitimlerindeki yetersizlikler, üretim yapısının kendisinden kaynaklandığı açıkça söylenmektedir.

1980'li yılların başından itibaren uygulamaya konulan özelleştirme, taşeronlaşma, rödovans vb. yanlış uygulamalar; kamu madenciliğini küçültmüş, kamu kurum ve kuruluşlarında uzun yıllar sonucu elde edilmiş olan madencilik bilgi ve dene-

Yoğun birikim ve deneyime sahip olan kurum ve kuruluşlar yerine üretimin, teknik ve alt yapı olarak yetersiz, deneyim ve uzmanlaşmanın olmadığı kişi ve şirketlere bırakılması işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin hızla terk edilmesine neden olmuştur. Buna bir de kamusal denetimin ve yaptırımın yetersizliği de eklenince facialar bir biri ardı sıra gelmeye başlamıştır.

Yüksek birikimini dağıtmıştır. Yoğun birikim ve deneyime sahip olan kurum ve kuruluşlar yerine üretimin, teknik ve alt yapı olarak yetersiz, deneyim ve uzmanlaşmanın olmadığı kişi ve şirketlere bırakılması işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin hızla terk edilmesine neden olmuştur. Buna bir de kamusal denetimin ve yaptırımın yetersizliği de eklenince facialar bir biri ardı sıra gelmeye başlamıştır.

Ülkemizde; yüksek risk taşıyan, kural dışı ve denetimsiz, mühendislik bilim ve tekniğinden uzak, teknik elemanın gözetim ve denetimi olmaksızın, tamamen ilkel koşullarda çalışan pek çok maden firması ya taşeron ya da rödovans ilişkileri içinde üretim yapmaktadır. Bu tür işletmeler açısından işçi sağlığı ve güvenliği uygulamaları tamamen maliyet kalemi olarak görülmekte ve bu işletmeler, maksimum kârı elde etmek için en hızlı en acımasız üretim süreçlerini yaşama geçirme konusunda hiç tereddüt etmemektedirler.

Geçmişin bütünsel üretim süreci ve koordinasyonu, yukarıdaki raporlarda tespit edilmiş temel sorunlar nedeniyle tamamen bozulmuş ve dolayısıyla işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin sistemli ve koordineli uygulaması da ortadan kaldırılmıştır.

Özel sektör madencilikinde kamunun denetim ve yaptırım koşullarına dönük düzenlemelerin yetersizliği hala devam etmektedir.

Taşeronlaştırma ve güvencesiz çalıştırma ile birlikte sendikal örgütlenmenin kapsamı daraltılmış, sendikal denetimlerin alanı da böylece sınırlandırılmıştır.

Bu ekonomik faaliyet biçimi artık siyasal iktidarı birikim yaratma rejiminin temel karakteri olmuş durumdadır. Türkiye Taşkömürü Kurumu ve Türkiye Kömür İşletmeleri uzun zamandır rödovans ve taşeronlaştırma politikasının kısıkağı altına girmiştir.

Türkiye ILO'nun 176 Sayılı "Madenlerde Sağlık ve Güvenlik Sözleşmesi"ni hala imzalamamış durumda olduğu sürekli vurgulanmaktadır. 155 ve 161 sayılı ILO Sözleşmeleri de imzalandı ve iç düzenlemeler yapıldı. Değişen nedir diye sorulduğunda hiç bir şey demek hiç de abartı olmayacaktır.

Yıllardır bu konularda çalışma yapan, sorunlara dikkat çeken sendikalar, meslek odaları ve bir-

Sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili özerk-demokratik bir kurumsal yapının sendikalar, meslek oda ve birlikleri ve üniversiteler ile oluşturulması politikasının yaratılması ve ısrarcı bir çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

liklerinin uyarılarını dikkate almayan anlayışların işçi sağlığı ve güvenliği alanında ciddi adımlar atabilmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç yerine

Yaşanan süreci, çalışanlar için mutlak olarak yaşanması gereken bir süreç olarak ele almak, tamamen kaderci, boğun eğen ve teslim olan bir anlayışla malul olma anlamını taşır. Aynı zamanda, yaşanan sorunları işçilerin güvensiz davranışlarına, güvenlik kültürünün yokluğuna bağlayanlarla ciddi ideolojik bir tartışma yapılması gerekmektedir. Bu sürecin tersine çevrilmesi mümkün ve olanaklıdır. Bunu gerçekleştirebilmek içinse ilk adım olarak belirli görevlerin ele alınması sağlanmalıdır:

Birincisi, sendikal hareketin kendi örgütlenmesinin önündeki engelleri kaldırmak ve işletme düzeyinde etkin bir rol oynayabilmek için samimi bir mücadele vermesinin zorunluluğunun yanı sıra işçi sağlığı ve güvenliği alanını temel örgütlenme alanı olarak ele almalarını sağlayacak bilincin geliştirilmesi çabası içine girmelidir.

İkincisi, taşeron ve güvencesiz üretim sisteminin tamamen yasaklanması ve/veya ciddi denetim ve sınırlama getirilmesi için yine samimi, etkin bir mücadele etmesi gerekmektedir.

Üçüncüsü, sağlık, güvenlik ve çevreyle ilgili özerk-demokratik bir kurumsal yapının sendikalar, meslek oda ve birlikleri ve üniversiteler ile oluşturulması politikasının yaratılması ve ısrarcı bir çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

Dipnotlar

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı. "Yer Altı ve Yer Üstü Maden İşletmelerinde Proje Değerlendirme Raporu", İş Teftiş Kurulu Yayın No: 2, Ankara, 2005.
2. Devlet Denetleme Kurulu, "Araştırma ve İnceleme Raporu", Sayı: 2011/3, Ankara, 08.06.2011.●

Kaynaklar

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, "Yer Altı ve Yer Üstü Maden İşletmelerinde Proje Değerlendirme Raporu", İş Teftiş Kurulu Yayın No:2, Ankara, 2005, s.70-72.
2. Devlet Denetleme Kurulu, "Araştırma ve İnceleme Raporu", Sayı: 2011/3, Ankara, 08.06.2011, s.572.
3. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, "Soma Maden Faciası TMMOB Raporu", Ankara, 29.09.2014.●